

Vesa Talvitie

Tekoäly, vuorovaikutus ja robjektisuhde

Ihmisten luonnehtiminen stereotyyppien kautta on yleistävytyksensä lattea. On kuitenkin ilmeistä, että ”psykoterapeutti” on monilla jatkumoilla vastakkaisessa laidassa ”nörtin” ja ”insinöörin” kanssa. Suhde tekoälyyn ja roboteihin on yksi tällainen jatkumo: ihmisen kehoon asennettavat tekniset laitteet (kyborgit), itseksään liikkuvat kulkuneuvot ja virtuaalimallien luominen kiehtovat Matrix- ja Star Trek -elokuvien nörttiefaneja. Mutta psykoterapeuttien ja muiden psy-ammattilaisten vastenmielisyys aihepiiriä kohtaan on käsinkosketeltavaa.

Tekoälyn rooli tulee kasvamaan omassa, ja etenkin tulevien sukupolvien elämässä. Tämä tulee tapahtumaan erilaisten konkreettisten arkielämän toimien kohdalla, mutta merkityksellisempää on ehkä kuitenkin se, miten tekniikka tulee muokkaamaan erilaisia vuorovaikutusasetelmia. Kuluvalla vuosikymmenellä olemme saaneet tästä jo esimakua, kun sosiaalinen media on muodostunut omalakisiksi vuorovaikutusfoorumikseen.

Monet robotiikan ja tekoälyn kysymykset lankeavat siten mielen ja vuorovaikutuksen ammattilaisten osaamisalueelle. Psykoanalyysin, aivotutkimuksen ja psykologian teoreettisilla kysymyksenasetteluilla on niin ikään usein kytkös tekoälytematiikkaan. Itse tutustuin tekoälyfilosofiaan tiedostamatonta käsittelevän väitöskirjatutkimukseni yhteydessä. Tiedostamatonta ja tietokoneita nimittäin yhdistää se, että molemmat ovat tietyllä tapaa älykkäitä vaikka niiltä puuttuu tietoisuus.

Osaamisesta käännteiseen Turingin testiin

Eri foorumeilla käytävä tekoälykeskustelu keskittyy ja pelkistyy pitkälti siihen, mitä tietoko-

neet tulevat *osaamaan*. Kun tekoäly tai robotti osaa tietyn asian, insinöörilogiikalla tämä merkitsee, että tekniikkaoliot laitetaan enempää kyselemättä töihin. Tekniikan edistyminen on edistystä.

Robotti voi kodinhoitajana, romaanikirjailijana tai asiakaspalvelijana olla tehokkaampi, tuottoisampi, sitkeämpi, kärsivällisempi, vähemmän tilaa ja energiaa vievä, nopeampi ja virheettömämpi. Olemmekin jo hyväksyneet pankkiautomaatit pankkivirkailijoiden korvauksiksi. On kuitenkin toinen asia, hyväksymmekö me robotit erilaisissa vuorovaikutustilanteissa dyadin toiseksi osapuoleksi. Mielen ja vuorovaikutuksen asiantuntijat tietävät, että toisen ”osaaminen” on vain pieni osa vuorovaikutuksen kokonaisuudessa.

Max Tegmarkin *Elämä 3.0: ihmisenä oleminen tekoälyn aikakaudella* on insinöörilogiikan hedelmä, joka huokuu teknologiainnostusta silloinkin, kun aiheena on kybersodan tai -terrorismin kaltaiset kauheudet. Teoksen alussa Tegmark maalaa kuvan tulevasta, uuden teknologian kalustamasta maailmasta. Yhtenä tulevaisuus-kuvan osasena on se, että tekoäly kirjoittaa paremmin bestsellereitä kuin ihmiskirjailijat. Se kykenee jopa räätälöimään luovuutensa hedelmiä erilaisiin sosiokulttuuraisiin lokeroihin.

Tegmarkiakin kiinnostaa tekoälyn osaaminen, eikä hän jää pohtimaan, haluaako joku lukea digitaalisesti, ei-inhimillisellä tavalla syntyneitä tarinoita. Itse en ostaisi tekoälyn kirjoittamaa romaania. En välttämättä ole ainoa, ja ihmisen kosketus voikin tulevaisuudessa olla niukka ja kaivattu resurssi, kilpailuvaltti, ja suorastaan ylläilyä. Tällöin tulemme mainoksissa lukemaan vakuuttelua kuten: ”*Sertifii-*

kaattimme avulla voit jäljittää kustantamamme romaanit aitoon kirjailijaan!” ja ”Etäterapeuttimme ovat todellisia ihmisiä!”

Varsin monet palvelut voivat ilmetä sellaisiksi, että vaikka tekoäly voi kognitiivis-toiminnallisesti suoriutua niistä, ne edellyttävät kuitenkin inhimillistä vuorovaikutusta – onkohan tekoälyn määräämän pillerin plasebovaikutus sama kuin lääkärin kautta saadun lääkkeen?

Alan Turing toimi toisessa maailmansodassa Saksan salakielikoodin murtaneen ryhmän johtajana, ja 1950-luvulla hän kehitti nimeään kantavan testin, jonka avulla arvioidaan tietokoneiden kehittyneisyyttä suhteessa ihmisälyyn. Turingin testissä koehenkilöiden tehtävänä on päätellä, onko keskustelukumppani tietokone vai ihminen. Tulevaisuudessa tällaista testiä tarvitaan ehkä käänteisesti – varmentamaan, ettei toinen osapuoli ole vain ihmisen simulaatio.

Vapaaksi perustehtävärhymistä?

Tekoälyn ja robottien kehittymistä ihmisen tekemissä tehtävissä pidetään yleisesti myönteisenä asiana: ihmiseltä säästyä vaivaa, ja vapaudutaan ehkä kokonaan työn ikeestä. Psykoanalyysin klassisten opetusten näkökulmasta työstä vapautumisen ilosanomassa on särkejä.

Työhömmme kuuluvat tehtävät ovat useimmiten ainoita asioita, joissa olemme hyviä, ja työ on kaikesta uupumus- ja kiirevalittelusta huolimatta myös olennainen elämän mielekkyyden lähde. Kun mielenterveyden määritelmän ”kyky tehdä työtä ja rakastaa” alkupuoli on pudonnut vanhentuneena pois, ihmisen elämä on muuttunut dramaattisesti. Viikonloppujen ja vapaapäivien työstä nouseva autuus on lakanut, samoin kuin vaivannäköön, osaamiseen, ahkerointiin, kehittämiseen ja ponnisteluun nojaava tyydytys.

Työstä vapauduttaessa vapaudutaan paitsi vaivasta, myös työn mukana tulevasta ihmisuhdeverkostosta: rahan tarpeesta nouseva vuorovaikutus asiakkaiden ja työtovereiden kanssa lakkaa, ja voidaan valita vuorovaikutusasetelmat puhtaasti omien mieltymystemme pohjalta. Tämä merkitsisi monelle yksinkertaisesti yksinäisyyttä. Kun perustehtävän täyttämistä tavoittelevat ryhmät vähenevät ra-

dikaalisti, sosiaalisemmat yksilötkin joutuvat tyytymään erilaisiin perusolettamustiloissa ajalehtiin ryhmiin.

Mikä hoitorobotti on objektejaan?

Ajatus hoitorobotista tuntuu hyytävältä – kanssaihmistä kaipaava vanhus tai sairas jätetään koneen hoitoon. Epäedullisen väestörakenteemme takia robotit tullevat joka tapauksessa olemaan osa hoitojärjestelmiemme todellisuutta, ja siten on paikallaan pohtia, millainen objekti robotti voi ihmiselle olla.

Termit ”transferenssi”, ”projektio” ja ”objekti” pitävät sisällään sen, että oliot ovat mielellisempiä eloisampia kuin mitä ne ovat sen ulkopuolisessa todellisuudessaan. Puhumme kotieläimille, ja sijoitamme niihin inhimillisiä tunne- ja ajatusprosesseja. Antropomorfoimme myös teknisiä laitteita – ihmisiä on löydetty väittelemästä auton navigaattorin kanssa, ja aivan tavanmukaisesti puhutaan kuinka tietokone ei ikään kuin ”tiedä” asioita tai että sille pitää ”kertoa” jotain. Tamagotchit ja seksirobotit saavat tuntea virtapiireissään vieläkin voimakkaamman projektioilatauksen.

Hoitorobotitkin muodostuvat varmasti hoidettavilleen objekteiksi, joille puhutaan, joihin totutaan, joita odotetaan, jotka herättävät uteliaisuutta – ja joihin kiinnytään. Robotit tulevat objekteiksi. Hoitorobottien hyödyntämistä onkin pohdittava paitsi kompetenssi-, myös antropomorfointinäkökulmasta.

Kodissa oleva hoitorobotti on hoitotiimin etäpääte. Kun robottia tarkastelee objektisuhde-näkökulmasta, herää kysymys, missä määrin se on ihmiselle oma antropomorfoitu olionsa ja missä määrin se saa hoitotiimin ihmisten ominaisuuksia. Entä miten varhaiset objekti-suhteet vaikuttavat vuorovaikutukseen robotin kanssa?

Kuten huomaamme, tekoälyn ja robotteihin liittyy paljon käytännöllisiä kysymyksenasetteluja, jotka lankeavat mielen ja vuorovaikutuksen ammattilaisten alueelle. Maailman teknistyminen ei kaikille ja kaikilta osin ole lainkaan myönteinen asia. Tekoäly on kuitenkin niin keskeinen yhteiskunnallinen kysymys, ettei sitä tule jättää pelkästään teknologiafriikkien käsiin.